

SOSYAL BİLGİLER DERSİ TARİH KONULARINDA SEBEP- SONUÇ KAVRAMI VE BU KAVRAMLARIN ÖĞRETİMİNE DAİR ETKİNLİKLER

Cause and Result Concepts in History Subject in Social Studies Courses and Activities Concerning the Teaching of These Basic Concepts

Yaşar KOP

Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi
Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD
yasar.kop@kafkas.edu.tr

Öz

Tarih, geçmişteki olayların incelendiği, bugüne ve geleceğe ışık tutan çok önemli bir disiplindir. Sosyal Bilgiler ise insanları, yaşamları ve birbirleriyle olan ilişkilerini konu alır.

Hem kendimizi hem de diğer insanları daha iyi anlamamıza katkıda bulunur; fakat sosyal bilgileri tanımlamak coğrafya ya da tarih gibi bir disiplini tanımlamaktan daha zordur. Çünkü sosyal bilgiler disiplinler arası ve çok disiplinli bir alandır.

Yaptığımız bu çalışmada birden fazla disiplini bünyesinde barındırarak önemli, bir o kadar da zor bir misyon yüklenen sosyal bilgiler dersinin amacına uygun olarak daha verimli bir hale gelmesine katkıda bulunacağına inandığımız tarih disiplininin gerekli olan unsurlarından birini ele aldık. Ele aldığımız bu unsur sebep ve sonuç kavramıdır.

Bilindiği üzere hiçbir konuda, önceki olayı bilmeden sonraki olayı bilemeyiz; çünkü bütün olaylar birbirleriyle bağlantılıdır.

Geçmişte meydana gelen her olayın günümüzde cereyan eden olayları etkilediği düşünülürse sebep ve sonuç kavramının önemi daha da iyi anlaşılacaktır.

Bu nedenle bu çalışmamızda, 1998 yılından itibaren çok önemli bir konuma gelen sosyal bilgiler dersi tarih konularında sebep ve sonuç kavramının nasıl uygulanması konusunda, olması gerekenleri ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tarih, sosyal bilgiler, sebep ve sonuç.

Abstract

History is an important discipline which lights the future and today by analyzing the facts in the past. Social studies analyzes human being and their life. It helps to understand better both ourselves and the other people ,but describing social studies is more difficult than describing geography and history. Because sociology is a kind of discipline field between disciplines.

In this research,we took up one of necessary parts in history discipline that we believe it to support the sociology lesson in order to make it more efficient according to its target.The part that we took up is a cause and effect concept. As you know ,we cannot know the last event unless we know the first event in any subject.Because the events are linked with each other. If we think that every past events effect today's event, the cause and effect concept will be understood more and more.

That's why in our works, we tried to put forward requirements on how we can practice the cause and effect concept in history subjects of sociology lesson whih has become more important position since 1998.

Keywords: *History, social studies, cause and result.*

GİRİŞ

İnsanlar her zaman geçmişi bilme isteği duymuşlardır. Geçmişte yaşayan insanların ve toplumların başlarından geçen olaylar, yaşam biçimleri hepimizin ilgisini çeker. Tarih bilimi de insanların bu geçmişi bilme isteğinden doğmuştur.

Tarih, bugün ile geçmiş arasında bir olgudur ¹. Bilindiği üzere tarih, iki anlama gelmektedir; birincisi, gerçekleşmiş olduğuna inandığımız ama ortaya çıkarılmamış tarih, diğeri ise geçmişle uğraşan kişilerin belgelere ve kanıtlara dayanarak kurmaya ve şekillendirmeye çalıştıkları geçmiş imgesi olan tarih ².

Tarih olayların ne zaman, nerede ve nasıl meydana geldiğini ortaya koyar. Bu bilgileri de belgelere dayandırır. O halde tarih geçmişin yaşatılması değil, bilinmesidir³. Ayrıca tarih tek taraflı olmayandır⁴. Tarihi, insanlar oluşturur ve geliştirir. Bu maksatla yola çıktığımızda şunu görürüz;

¹ ÖZBARAN, S. 1997: **Tarih, Tarihçi ve Toplum**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s. 10.

² ÖZÇELİK, İ. 2001: **Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler**, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık. s. 17-18; ÖZBARAN, S. 1997: s. 11.

³ ÖZBARAN, S. 1983: "Tarihçi ve Toplum", **E.Ü.E.F. Tarih İncelemeleri Dergisi**, I, İzmir: s. 2.

⁴ ÖZBARAN, S. 1987: "Tarihin Alanı ve Yöntemi Üzerine Son Gelişmeler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, III, İzmir: s. 6.

tarih, sözle savunulan fiilin ta kendisidir⁵.

Tarih genel hatlarıyla; insanların, zaman ve mekân içinde geçirdikleri gelişmeleri ve bu insanların psikofizik hareketlerini, bu hareketlerin sebep ve sonuç münasebetlerine dayanan ortak değerlerini araştıran ve tasvir eden bir bilimdir⁶.

Tarih bizlere geçmişte olan olayları anlatır. Uygarlıkların hangi aşamalardan geçtiğini belirtir. Günümüz uygarlığının oluşumuna hangi ulusların, ne gibi katkılarda bulunduğunu gösterir. Aynı zamanda kişilerin kültürel gelişimini de sağlar. Bilgilerini zenginleştirdiği gibi düşüncelerini de geliştirir. Yaşamda karşılaştıkları, toplumsal olayları, daha kolay kavramalarına ve yorumlamalarına yardımcı olur. Tarih, uluslara geçmişini öğretir. Atalarının nerelerde ve nasıl yaşadığını bilmek, insanlar arasındaki duygu bağına güçlendirir. Böylece ulus olma bilinci oluşur. Hem geçmişte yaşanmış olan olumsuz olayların sonuçlarını göstererek, hataların tekrarlanmamasına katkıda bulunur ve hem de geleceğe daha güvenli bakılmasını sağlar. Atatürk; *“Türk çocuğu atalarını tanıdıkça, kendinde daha büyük işler yapmak için kuvvet bulacaktır!”* demiştir. Çünkü Türk tarihi atalarımızın başarıları ile doludur. Bu başarıları öğrenmek, bizlere yurdumuz ve ulusumuz için yapacağımız çalışmalarda güç verir. Bu nedenlerle tarihi, özellikle kendi tarihimizi çok iyi öğrenmemiz gerekmektedir⁷.

TARİHTE SEBEP-SONUÇ KAVRAMI

Tarih, yaklaşık 200 yıldır ilköğretim programlarının bir parçasıdır. Tarih dersleri uzun yıllar; önemli isimlerin, tarihlerin, yerlerin, savaşların ve diğer olguların ezberlenmesini gerektiren bir ders olarak görülmüştür. Maalesef ülkemizde halen bu şekilde devam etmektedir. Bu durum öğrencilerin, dersi sıkıcı ve gereksiz bulmalarına neden olmaktadır. Oysa tarih geçmişteki olayları inceleyerek bugüne ve geleceğe ışık tutan çok önemli bir disiplindir⁸. Adı geçen olayın geçtiği yer ile olayın meydana geldiği zaman dilimi o olayın sebep ve sonuçlarını belirlememizde

⁵ RUBY, C. 1991: Tarih Nedir?, (Çev. Bahaeddin Yediyıldız), **Bellekten**, C. LV. S. 2/3, Ankara: s. 586.

⁶ CARR, E. H. 2002: **Tarih Nedir?** İstanbul: İletişim Yayınları. s. 10-13; ŞAHİN, H. 1992: **Ders Notları**, Erzurum: Mega Ofset. s. 32.

⁷ KÖSTÜKLÜ, N. 1999: **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**, Konya: Günay Ofset, 11-18; ÖZTÜRK, C. OTLUOĞLU, R. 2002: **Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller**, Ankara: Pegem A. s. 8-9; ŞAHİN, H. 1992: 33-34.

⁸ ERDEN, M. (tarihsiz), **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Ankara: Alkım Yayınevi, s. 36.

gereklidir. Çünkü o yerin iklimi, yaşam şartları, madenleri, o zaman içindeki nüfusu ve toplumsal değerleri olayın meydana geliş sebeplerini oluşturur.

Bütün olaylar bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlıdır. Her olay kendisinden önceki olayın sonucu, kendisinden sonraki olayın sebebidir. Önceki olayı bilmezsek, sonraki olayı kavrayamayız.

Tarih geçmişteki olaylarla o olayların zaman içindeki akışıyla ilgilenir. Zira dünyadaki olaylar sadece insanlar tarafından meydana getirilmemiştir. Bir de tabiat olayları vardır. Bunlar insanların dışında vuku bulur. Fakat tarih, insanların faaliyetleri neticesinde meydana gelir ve bu tür olaylarla ilgilenir. O halde sebep-sonuç ilişkisini bu dairede aramak gerekmektedir⁹.

Geçmişteki her bir olay günümüzdeki olayları etkilemektedir. Örneğin; Türk-Yunan ilişkilerinin bugünkü durumunu anlamak için geçmişte Türk-Yunan ilişkilerinin nasıl olduğuna bakmak ve anlamak gerekir. Türkiye'deki bürokrasi, demokrasi ve laiklik anlayışının temelinde de Osmanlı Devleti dönemindeki olaylar yatmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin günümüzdeki birçok toplumsal, politik ve ekonomik olayları anlayabilmesi için geçmişi bilmesi hatta olaylarla ilgili sorulara cevap araması gerekmektedir¹⁰. Çünkü tarihin incelenmesi, nedenlerin incelenmesi demektir. Tarihçi gibi düşünen herkes, durmadan "*niçin*" sorusunu sorar; cevap buluncaya kadar da hiç durmaz. Araştırma genişleyip derinleştikçe olay karmaşık hal alır ve nedenler bir olay için birden fazlayken, teke iner. Bazen de kendi yorum güçlerini katarak, nedenleri önem sırasına göre sıralarlar¹¹. Halbuki tarihçiler, geçmişteki olayları açıklamak ve yorumlamak için tek bir nedenin dışında diğer disiplinlerden de faydalanmalıdırlar. Örneğin; geçmişte meydana gelen bir savaşın nedenini açıklamak için, savaşan tarafların kültürel ve teknik özellikleri olan "*antropoloji*"yi, ülkenin ekonomik yapıları ve kaynakları için "*ekonomi*"yi, yönetim biçimleri ve ülkeler arasındaki siyasi ilişkiler için "*politika*"yı, ülkenin yerküre üzerindeki yerleri ve doğal kaynakları için de "*coğrafya*"yı incelemek gerekmektedir¹².

⁹ KÜTÜKOĞLU, M. 1997: **Tarih Araştırmalarında Usul**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, s. 2-4.

¹⁰ ERDEN, M. (tz), s. 36-37.

¹¹ CARR, E. H. 2002: 99-116.

¹² DURANT, A. ve Will. 1983: **Tarih Üzerine**, (Çev. Hüseyin Zamantılı), İstanbul: Hülbe Yayınları; ERDEN, M. (tz), s. 36; ARSLAN, A. 1983: "İbn-i Haldun ve Tarih", E.Ü.E.F., **Tarih İncelemeleri Dergisi**, I, İzmir: s. 26; BANKS, J. A.

Tarihçiler, geçmişe ancak sezgi yoluyla erişebileceklerini düşünmelerine rağmen, yöntemlerinde; yeni vakalar keşfetmeyi ve tarihi tenkit ile hatalardan uzak kalabilmeyi hedef almışlardır.

Tarih metinlerinde, çekicilik kaygısına düşmekten ziyade, yazdıklarının doğruluk hesabını vermeyi tercih etmişlerdir¹³. Bunu yaparken de karşılara iki tane sorun çıkmıştır. Bunlar determinizm –olmuş olan her şeyin neden ya da nedenleri bulunduğu ve neden ya da nedenler değişik olmadıkça farklı bir şeyin olamayacağı inancı- ve neden-sonuç dizilerinde rastlantının olduğudur.

Örneğin, trafik kazasında ölen birisinin olayı araştırılırken, olaya neden olan arabanın şoförünün değil de, ölen adam niye dışarı çıktı, çıkmamış olsa bu olay olmazdı, denilebilir. Ama bu gerçekçi bir görüş olmuş olsa da geçerliliği tam anlamıyla kabul edilir bir görüş değildir. Çünkü tarihte yorum her zaman değer yargılarına bağlıdır. Buna paralel olarak nedensellikte yoruma bağlıdır.

Tarihte nedensellik ilişkilerinin araştırılması, değer yargılarına başvurmaksızın imkânsızdır. Tarih geleneğin kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla başladığından, geçmişte olup bitenler, gelecek kuşakların yararı için kaydedilmesiyle gerçekleşir¹⁴. Bu yüzdendir ki doğa bilimlerinde araştırma yapmak; neden-sonuç ilişkilerini saptamak, sosyal bilimlere göre daha kolaydır. Çünkü üzerinde çalışılan gerçek, hem çok somut hem de çok basittir. Oysa sosyal bilimlerde, somut ve basitlik kavramı yerini soyut ve karmaşıklığa bırakmıştır.

İşte sosyal bilimlerin bir parçası olan tarihte de konuyu belirtmekle iş bitmiyor. Olayların sebebini bilmeden işe koyulmak, akla uygun olmama durumu ortaya çıkarır. Bu yüzden sebepleri bulmak lazımdır. Tarihin konusunu oluşturan her tarihi olayın iki sebebi mevcuttur. Birisi görünürdeki sebeptir. Diğeri ise gerçek sebeptir. Bunlar tarihin değişmez unsurlarından(zaman ve mekân) üçüncüsünü oluştururlar¹⁵.

Bu bağlamda konu ele alınır ve öğrencilere de o yönde verilmeye çalışılırsa, verimliliğin artacağı kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkacaktır.

1973: **Teaching Strategies for the Social Studies, Reading Mass:** Addison-Wesley Publishing, s. 213-216.

¹³ ÖZBARAN, S. 1987: s. 4-7.

¹⁴ CARR, E. H. 2002: 115-122.

¹⁵ MEMİŞ, E. 1989: **Tarih Metodolojisi**, Konya.s. 21-27.

SOSYAL BİLGİLER TARİH KONULARINDA SEBEP VE SONUÇ KAVRAMI NASIL ÖĞRETİLİYOR-NASIL ÖĞRETİLMELİ?

Doğadaki ve toplumdaki olay, obje ve fikirler arasında bazı düzenli ilişkiler vardır. Çocukların çevresindeki olay ve olaylar arasındaki ilişkileri kavramalarına yardımcı olan ise, genellemelerdir. Genellemeler; birden fazla kavram arasındaki ilişkiyi gösteren, çok sayıda olay ya da duruma uygulanabilen, olayların açıklanmasına ve tahmin edilmesine yardımcı olan, gözlem sonucu elde edilmiş bilgilerdir. Öğrenciler bunlara daha kolay anlam verebilirler(Kullanıma hazır maddelerin hammaddelerden daha pahalıya mal olduğu bilinirse, alışverişte daha dikkatli olunur). Sosyal bilgiler öğretiminde ilke ve genellemelerin ise üç temel işlevi vardır. Bunlardan üçüncüsü de sebep-sonuç ilişkisinin betimlenmesidir. Genellemeler, iki kavram arasındaki gözlenen düzenli sebep-sonuç ilişkisini gösterir. Örneğin, evlilik oranı bolluk dönemlerinde artar ve çöküntü dönemlerinde azalır. Tıpkı ulaşımın kolay olduğu yerlerde ticaret ve sanayinin geliştiği gibi. Öğretmenlerin de, öğretim hedeflerini belirlerken bu genellemelerden önemli olanlarını seçmeleri gerekir¹⁶. Fakat tarihin diğer bilim dalları gibi bir takım olayları açıklamak üzere oluşturduğu genel kanunları yoktur. Yani tarih asla tekerrürden ibaret değildir. Her olay birbirinden farklıdır. Olayların sebepleri ve sonuçları arasında benzerlikler olsa da ve genellemeler oluşturulsa da hiçbir olayın aynı şartlar altında tekrarı mümkün olmamaktadır. Olaylar arasında tabii ki sebep-sonuç ilişkisi vardır. Ayrıca bir olayın açıklanabilmesinde benzer olaylardan faydalanmak da tarihinin işidir. Ancak bu az önce ifade edilen cümlelerin aksini ne yazık ki ispatlayamamaktadır¹⁷.

Leyla isminde bir bayan sosyal bilgiler öğretmeninin, bu konu hakkında anlattıkları oldukça ilginç ve acıdır:

İlkokul 4. ve 5. sınıf öğrencilerine sosyal bilgiler ne demek, neler öğrendiniz dediğimde, görünen şaşkın çocuk yüzleri; ilkokulu bir ay önce pekiyi ile bitirmiş, Anadolu Liseleri sınavına girmiş ama son sınıfta ve 4. sınıfta sosyal bilgilerde ne olduğunu bir ay içinde tamamen unutmuş, şaşkın yüz ifadeli Türkan'ın yüzü, gözümün önünden bir türlü gitmez. Ona sosyal bilgilerin ne demek olduğunu anlattığımda "*bunlar nerede yazıyor, bana söyle*" diyen, uyamp içinden fırlayan ve çocuklara neden zor geldiği, 5. sınıfın neden sadece ezberleneceğinin sebebi açıktır. Çocuklar bu karmaşa halindeki içeriklerde kaybolmaktadırlar. Başarısı Anadolu Lisesine soktuğu

¹⁶ ERDEN, M. (tz), s. 50.

¹⁷ DİLEK, D. 2001: **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi**, Ankara: Pegem A. s. 6

öğrenci sayısı ile ölçülen ilkokul öğretmeni ise çocuğa bu bilgileri ezberletmekten başka çare bulamamakta ve belki de olayın sebebine ve sonucuna vakıf olamamaktadır¹⁸.

Zaten hep aynı yöntemlerin uygulanması, olayın sebep ve sonuçları üzerinde durulmaması, tek düzelik yoluyla sıkıntı yaratır. İş dışı davranışlara zorlar. Kırk beş dakikalık derste bile, birkaç yöntemin kullanılması gerekirken, bunun yerine getirilmemesi ezberciliğe ve sonuçta başarısız ve vasıfsız öğrencilerin ortaya çıkmasına yol açar¹⁹.

Öğrenci çabasına ağırlık veren yöntemler, eğer sınıf etkinlikleri yapılmış, uygun program hazırlanmış, öğretmen öğrenci istekliliği sağlanmışsa, sınıf düzeninin iyi olmadığı görüntüsüne rağmen, daha az istenmeyen davranışa sevk ederler. Bu istenmiş davranış, öğrencinin sessizce oturması demek değildir. Başkalarını engellemek, kaynakları olumsuz kullanmamak şartıyla, amaçlar doğrultusundaki her çaba, istenen davranış olabilir²⁰. O zaman varılması istenilen sonuç mevcut sebeplerin verilmesiyle elde edilmiş olur. Fakat günümüz Türkiye'sinde buna ne kadar dikkat edildiği aşikâr bir durumdur.

Sosyal bilgiler tarih konularının anlaşılmasında, çok önemli bir payı bulunan sebep-sonuç kavramlarının öğrenciye verilmesinde çeşitli yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Ne yazık ki bunlar tam anlamıyla okullarda çeşitli sebeplerden dolayı uygulanamamakta/uygulanmamakta veya da uygulansa bile istenilen verim alınamamaktadır. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz.

Tartışma grupları, takrir, gösteri, bireysel araştırma, alan gezileri, kaynak kişiler, görsel-işitsel araçlar, bilgisayar destekli öğretim, rol oynama, benzetişim ortamları, edebi ürünler ve yazılı materyaller ile problem çözme gibi metotlar bunlar arasında sayılabilir²¹.

¹⁸ BİLİCİ, L. 1995: "İlkokul Ders Kitaplarında Tarih Bilgileri ve İlkokul Çocuğu", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1Ekim 1994 Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 365.

¹⁹ www. egitim. aku. edu. tr/ metod02. htm (ÖZDAŞ, Ali. **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, İstanbul: 1997.)

²⁰ BAŞAR, H. 1999: **Sınıf Yönetimi**, İstanbul: MEB. s. 114.

²¹ KÖSTÜKLÜ, N. 1999: s. 33-61; YEL, S. 2001: "Hayat Bilgisi Dersinde Kullanılan Öğretim Yöntemleri ve Materyaller", (Ed:L. Küçükahmet), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu: Hayat Bilgisi 1-3**, Ankara: Nobel Yayıncılık. s. 60-85; ÖZTÜRK ve OTLUOĞLU, 2002: s. 101-160.

Aslında bugün okullarımızda bu metotların faydası değil de, bilinen eksikliklerden etkilenecek çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin; anlatımda öğrenciler çok pasif bırakılmış, soru-cevapta çok fazla öğrenci korkutulmuş, tartışmada amacın dışına çıkılmış, proje yapacağız diye çok fazla zaman harcanmış, problem çözmede, güncel bilginin takip edilme önemi kavratılmamış, bireysel incelemede olduğundan çok hareketsizlik aşılanmış ve sıkıcı bir ortam oluşturulmuştur. Hâlbuki tüm bu metot, yöntem, kaynak araç ve gereç ile teknikler sonrası “*ben hiç değilse merak ediyorum veya ettim*” gibi ifadelerin oluşması sağlanmaya çalışılmalıdır. Sadece bilgi aktarıcı olmayan öğretmen; ahlâklı, koruyucu, etkili ve birleştirici bir insan olarak daha azını kabul etmemeli, hedef tutmamalıdır²². Çünkü asıl amaçlarından birisi öğretme işi olan öğretmenin, her şeyden önce görevlerini bilmesi gerekmektedir. Yani öğretme görevini, idare ve yönetim görevini, konu alanındaki uzmanlığını ve elbette ki öğrenci danışmanlık görevini²³...

Duyduğumuzun %10'unu, gördüğümüzün %15'ini, görüp-duyduğumuzun %20'sini, tartıştığımızın %40'ını, kendi katılım ve deneyimimizin %80'ini ve başkalarına öğrettiğimizizin yine %80'ini öğrenip hatırladığımızı düşünürsek ve bugünde okullarda öğretim esnasında bunlara dikkat edersek durum oldukça iyi bir hal alacaktır²⁴.

Türkiye’de var olan eğitimdeki eksiklikler gibi İngiltere’de de söz konusu durum zamanla mevcuttu. 1971 yılında “8-13” projesi uygulanmış ama eksiklik devam edince; gençlere tarihin mantığı ile değişim, gelişim, sebep ve sonuç gibi bazı anahtar kavramların anlamının öğretilmesini kapsayan “13-16” projesi 1972 yılında oluşturulmuştu. Bu proje ile öğrencilerin gereksinimlerini tespit etmek ve kabiliyetlerini geliştirmek amaçlanmıştı²⁵. Yapılan projenin muhakkak faydası görülmüştür. Bizde ise maalesef bu yönde etkili bir proje çalışması yapılmamıştır/yapılmamaktadır. Bununla beraber tarih konularının iyi yazılması şart iken, bu bile yazılmıyor, hatta universal bazda okul kitabı yazmayı bırakın, çocuk için indirgenmiş kitaplar bile yayımlanmıyor. Çünkü üslup çok önemli, ayrıca tarih kitapları

²² HESAPÇIOĞLU, M. 1992: **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, İstanbul: Beta Yayıncılık, s. 160-188; DEMİRCİOĞLU, İ. 2002. “Öğretim Stratejileri” (Ed: C.Öztürk, D. Dilek), **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Ankara: Pegem A. s. 143-169; www.egitim.aku.edu.tr/metod02.htm (ÖZDAŞ, Ali. **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, İstanbul: 1997.) ; HEDGES, L. ve diğerleri, 1996: **Her Yönüyle Öğretmen Olabilme**, Ankara: MEB. s. 18-19.

²³ HEDGES, L. ve diğerleri, 1996: s. 9.

²⁴ YEL, S. 2001: s. 63.

²⁵ DİLEK, D. 2001: s. 36-39.

ve tarih konuları akademik sentezlerin el atmadığı bir tarzda karşımıza çıkmaktadır²⁶. Bu kusur ve noksanlıklar kitaplarda olduğu gibi programlarda da vardır. Program ve kitap mükemmel de olsa, yetersiz öğretmenin elinde hiçbir değer ifade etmez. Şayet program ve kitap kötü ise, mükemmel bir öğretmenin rehberliğinde verilecek amaç iyi sonuçlar doğurur²⁷.

İlköğretimdeki, sosyal bilgiler ders programının tarih konularının günümüze uyarlanmasıyla daha kalıcı bilgi elde edileceğinden ve sebep-sonuç dâhilinde faydalanılacağından tüm bunlara önem gösterileceğine, elin tersiyle itilmektedir. Örneğin, Anadolu Uygarlığı ünitesi işlenirken, gelişen turizm sektörüne uyarlanacak şekilde işlenmemektedir²⁸. Ayrıca bugün sosyal bilgilerin tarih konularında özellikle Türk dünyası ve Türk devletleri birbirine karışmış durumdadır(6. sınıfta Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminin, son ünite olması, 7. sınıfta yükselme dönemi ile başlanması gibi). Bu durum; kavramsal açıdan, yöntem açısından, dönemleme açısından ve sebep-sonuç kuramı açısından anlamlı bir bütünlük kurulmamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla var olan durum tekrar gözden geçirilmelidir²⁹.

YAPILABİLECEK ETKİNLİKLER İÇİN TAVSİYE/ÖNERİLER

Tarihi öğreten kişinin, tarih kavramıyla bilinç kavramının birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu, hatta birbiri içinde kavramlar olduğunu görmek ve göstermek zorunluluğu vardır. Önyargıdan arındırılmış olarak öğrenciye sebep ve sonuca varılması verilmelidir. Eğer önyargıdan arındırılmazsa tarihten hiçbir şey öğrenilmemiş manası çıkar³⁰.

Tarih, insanların zaman içerisinde yarattıkları; sosyal, ekonomik,

²⁶ ORTAYLI, İ. 1995: "Tarih Öğretimi İçin Yazılacak Kitaba İlişkin Sorunlar", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 48-50.

²⁷ SAKAOĞLU, N. 1995: "İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 142-143.

²⁸ YILDIRIM R. 1995: "Tarih Ders Kitaplarında Anadolu Uygarlıkları", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 165.

²⁹ BEHAR, B. E. 1995: "Tarih Öğretiminde Türk Dünyası", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994 Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 208.

³⁰ TİMUÇİN, A. 1995: "Doğru Bilinç Oluşturmada Tarih Eğitiminin Önemi", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 60.

siyasal, kültürel olaylar ve değerlerin ardındaki düşünselliğin ortaya konulmasıyla bütünlük kazanır. Hikâyecilik ile gerçek anlamdaki tarihçiliğin yol ayrımı buradadır. Tarihsel olayların ardındaki düşünceyi yakalama çabasına girilip, eleştirerek yorumlamak yani sebep ve sonuç üzerinde durmak lazımdır ³¹. Buradaki en önemli görev öğretmene ve tarih ders kitaplarına düşmektedir. Çünkü bu dönem, artık 21. yüzyılın yetişkinlerinin eğitildiği bir dönemdir. Öğretmenin öğrenciye yol göstermesi için, ders kitabının baş kısmına ABD’de olduğu gibi, gerekirse ek bir bölüm konulmalıdır. Hatta bir yıl boyunca öğretmenin yapması gereken tüm faaliyetlerin bir örneği, öğretmen kaynak dosyası olacak şekilde oluşturulmalıdır ³².

Ayrıca sebep-sonuç ağının iyi kavranması için kutsal görülen ders kitaplarından bu unvan alınmalı, farklı kaynaklara inilmeli, bunun içinde öğretmen ve öğrencinin önündeki engeller kaldırılmalıdır ³³. Çünkü tarih derslerinin günümüz olaylarının anlaşılmasında çok önemli katkıları vardır ve öyle de olmalıdır. Yeni çılgırlar açmak için; yeni ek dersler konulmalı, bu yapılırken de ÖSYM sınavında çıkmaz cinsinden tutarsız olmamalı, kitaplar ise tüm bunlara göre hazırlanmalıdır ³⁴. Örneğin, okullarda verilen sosyal bilgiler tarih konularında, Roma, Bizans ve Selçuklu Devleti gibi siyasi konuların sırası öğrenciler tarafından bilinmemektedir. Bu sebep ve sonuçtan yoksun bir durum arz etmektedir. Tarih ve tarihi konular, anlamı olan bir ilişkiler ve süreklilik çerçevesi içinde anlatılmazsa olayların akılda kalması ancak hafıza yoluyla sağlanabilir. Hafıza ise, ancak sınavlar bitimine kadar bizi korur, sonra ise bizi yanıltır. Öğrencilerin yetersizliği ile kitapların yetersizliği birbiriyle ilişkilidir. O yüzden bunu hiç göz ardı etmemek gerekir ³⁵. Bunun için tarih öğretimi çerçevesinde, tarih konuları ve tarih dersleri bilgi ezberlettirilen bir yapıdan çıkarılmalı, sebep ve sonuç dairesinde, öğrencinin düşünebilme, eleştirebilme, yorumlayabilme, sentez yapabilme ve olgular arasında ilişki kurabilme gibi yaşama dönük yeteneklerin

³¹ KABAPINAR, Y. 1995: “Kredili Sistem ve Lise Tarih Kitapları”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 216.

³² ERPULAT, D. E. 1995: “Tarih Ders Kitaplarında Tarih Bilinci: ABD Modeli”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 269-270.

³³ KABAPINAR, Y. 1995: s. 223.

³⁴ ÇİZAKÇA, M. 1995: “Ortaöğretim Tarih Öğretiminde İçerik Yenilenmesi”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1Ekim 1994 Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 232.

³⁵ SAKAOĞLU, N. 1995: s. 142-143.

geliştirilebileceği bir yapıya büründürülmelidir. Bu yüzden tarihsel bilginin oranı azaltılarak, tarih öğretimine ilişkin aktivitelerin geliştirilmesi sağlanmalı ve öğretmene de zaman verilmelidir.

Sadece öğretmene zaman tanımakla iş bitmez. Bunlara ek olarak şunları da yerine getirmek isabetli olacaktır;

Sebep ve sonuç çerçevesinde anlatılan tarzla, kullanılan dil uygun hale getirilmeli, sebep-sonucun daha iyi aktarımı için harita, resim, fotoğraf destekleyici araçlara daha sık yer verilmeli, karşılaştırılmalı grafik haritaları kullanılmalı, gerçeklerle çakışan göç haritaları ile yanlış padişah ve savaş resimleri ayıklanmalıdır. Aksi halde öğrencilerin yanlış sonuca varmalarına engel olamayız³⁶. Bunların yerine, sebep ve sonuç arasında iyi bir bağ kurmak istiyorsak; çevre ve tarih gezileri düzenlemeli, film gösterileri tertiplemeliyiz. Oysaki bunlar yapılacağı yerde, müzeler ve öğren yerler gezilmemekte, günlük gazete ve TV haberleri izlenmeyerek sebep ve sonuç arasında bir bağ kurulamamaktadır.

Yapılması gereken, öğrencilerin olaylar arasında sebep-sonuç ilişkileri kurup bağ oluşturulmaları için güdülenmeleridir. Bunun içinde öğrencinin bilme gereksinimini hissedebilecekleri bir çevrenin oluşturulması, öğretmenini model alması, pekiştiricilerin kullanılması ve öğrencilerin ilgisini çekecek işlerin öncelikle verilmeye çalışılması gerekmektedir. Güdülemenin yanı sıra olaylar arası bağ kurabileceği analogilere de yer verilmelidir(öğrenci bilmediği ve ilgi duymadığı konuyu merak etmez. Analoji aslında bilinen malzemeyi açıklamaktadır. Yani Osmanlı Devleti'nin yapısını altı katlı eve benzetmek bir analogidir)³⁷.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilere genellemeler de öğretilmelidir. Bunu öğretirken de daha etkili olacağından tümevarım yöntemi tercih edilmelidir. Böylece öğrenciler; insan-insan, toplum-insan ve insan-çevre arasındaki düzenli ilişkileri kendi gözlemleri yoluyla bulabilirler. Genelleme öğretiminde, kavram öğretiminde olduğu gibi öğrencilere bol örnek verilmeli, ilişkilerin öğrenciler tarafından gözlenmesi sağlanmalıdır³⁸. Bu

³⁶ ERTÜRK, B. E. 1995: "Türkiye'de Ortaokul 1. Sınıf (6. Sınıf) Düzeyinde Tarih Öğretimi ve İlgili Kitapların Kıyaslamalı Eleştirisi", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 250.

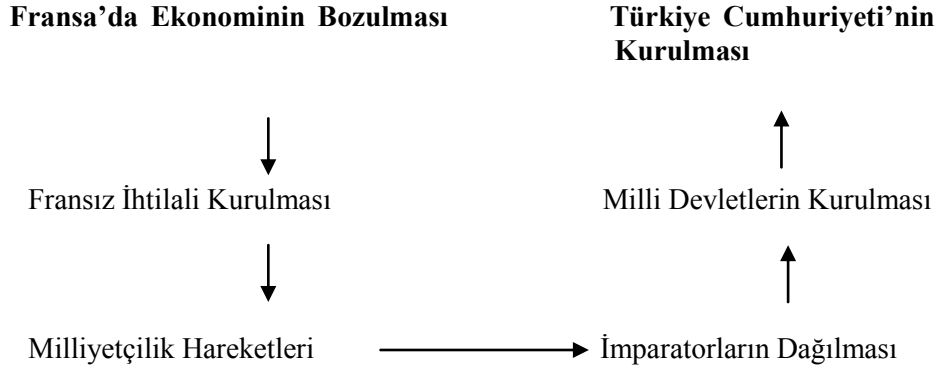
³⁷ AÇIKGÖZ, K. Ü. 1995: "Tarih Derslerinde Öğrencileri Güdüleme Stratejileri", **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1Ekim 1994 Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.319-326.

³⁸ ERDEN, M. tz: s. 51.

bağlamda belki de sözlü tarihinde okullarda öğretimi için bir araç olarak kullanılması, öğrencilerin Türkiye’de daha çok resmi tarihi yeniden üreten ezber dersi olan tarihi anlamasına, bunu kendi araştırmaları ile zenginleştirmelerine, bu sürece katkıda bulunabileceklerine inandırması açısından da büyük önem taşıyabilir³⁹. Tüm bu bağlardan sonra öğrenciler arasında işbirliği teşvik edilir ve çabaları da ödüllendirilirse istenilen davranışlara o kadar çabuk ulaşılmış olur.

İsmi kara tahta olarak kalıplaşan aslında öğrenci penceresi olan sınıf tahtasını daha çok ön plana çıkarmak gerekmektedir. Tebeşirle beraber güzel bir ikili olan tahtayı daha faydalı bir şekilde kullanırsak, araç ve gereçten yoksunuz bahanesi de ortadan kaldırmış oluruz.

Tarihte her olayın görünen ve gerçek sebebi olduğunu düşünürsek ve en basitinden şöyle bir kavram haritası oluşturursak öğrencilerin konuyu kavramalarını daha da çok kolaylaştırmış oluruz⁴⁰.

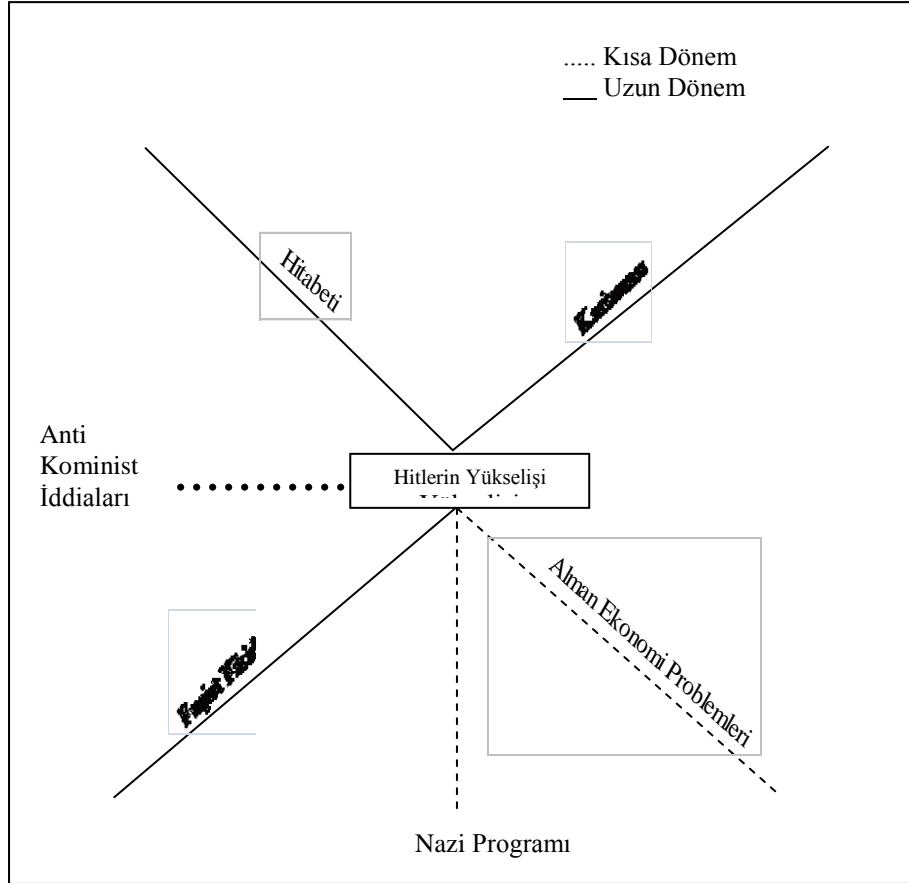
Yukarıdaki kavram haritasından da anlaşılacağı üzere her olay kendisinden sonrakinin sebebi, öncekinin sonucu durumundadır.

Ama her konu için kavram haritaları oluşturulurken sadece harita oluşturmak için oluşturulmalı, fayda verecek şekilde hazırlanmalıdır. (Bkz: Şekil 1-Şekil 2)

³⁹ SOMERSAN, S. 1995. “Sözlü Tarih, Araştırmacılık ve Tarih Yazımına Katılım”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 377.

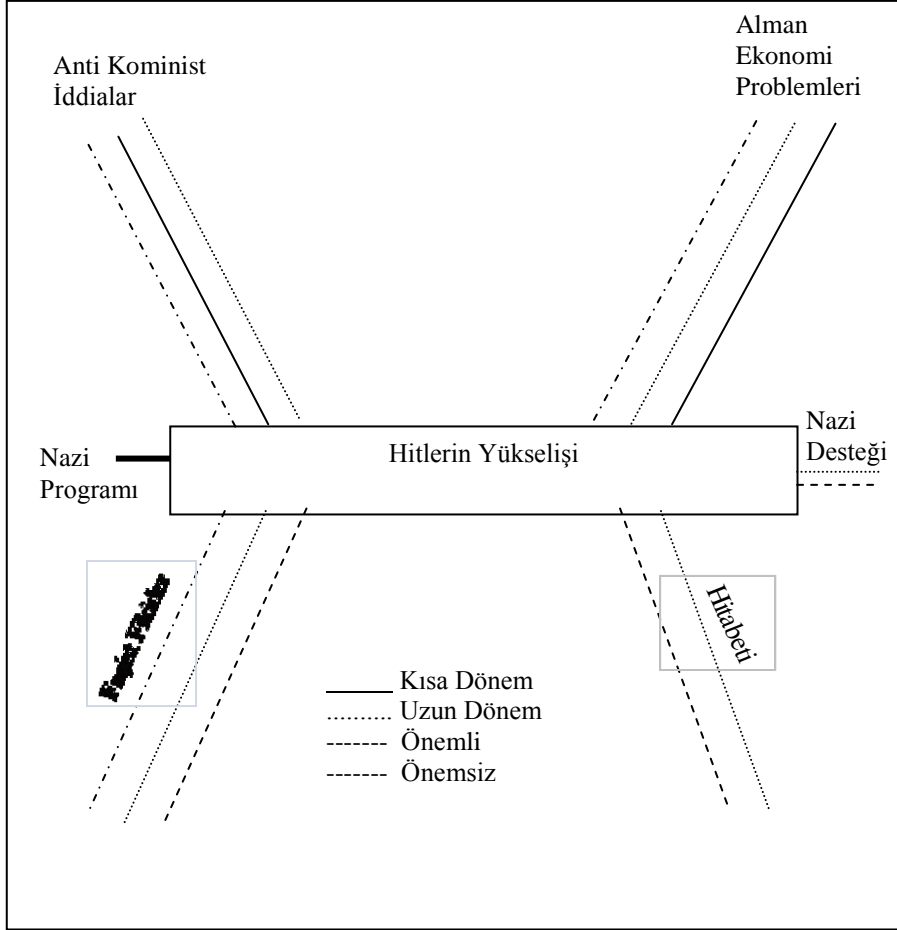
⁴⁰ MEMİŞ, E. 2002: **Genel Tarih**, Konya: Gündüz Yayıncılık. s. 19-20.

Şekil 1: Fazla önem gösterilmeden hazırlanmış, sadece çok nedenli olan bir olayın haritası⁴¹

⁴¹ DAVIES, L. and MARSHALL, M. 1991: "Preparing to Teach About Causation", **Teaching History**, s. 20.

Şekil 2: Daha titiz bir şekilde sebep-sonuç ilişkisi kurularak ele alınmış bir harita⁴²

⁴² DAVIES, L.-MARSHALL, M. 1991: s. 21.

SONUÇ

Objektif, tutarlı ve kişisel olması gereken öğretmenin, dersi öğrenciyi merkeze alarak yürütmeye buradan başlaması, sonrasında öğrenciyi öğrenme ihtiyacı hissetmesine sevk etmesi, akabinde de öğrencinin ilgisini çekerek düşünmesini ve eleştirmesini sağlayıp sebep ve sonuçlar arasında bir ilişki oluşturarak, olayların daha iyi ve net bir şekilde anlaşılmasını sağlaması, hedeflenen ve olması gereken bir davranıştır.

Hepsinden önemlisi öğretmen, öğrenci ile arasında tam ve etkili bir iletişim kurmak ve motive etmek zorundadır. Bunu yaparken de öğrenme konusunu istekle sunmalıdır ki, öğrenci olaylar arasında sebepler ile sonuçlar ilişkisini uygun bir şekilde kafasında oluşturabilsin.

Sözün kısası, hep bizimle birlikte olan, ona hoşgörülü bakmadığımız için değil, ondan kurtulamadığımız için, onu anlamak mecburiyetinde bulunduğumuz bir geçmiş var arkamızda. Günlük yaşantımızın iplerini tutan, gelecek hayatımız için yol gösterebilecek bir geçmiş ve bu geçmişin anlaşılabilir ve anlatılabilir, biçime sokulması anlamına gelen “*tarih*” bilimi var elimizde⁴³.

Hakikaten tarihi yaşadığımız güne kadar getirip öğrenmemek büyük bir hatadır. Tarihi asla öğrenmeyip, onu ihmal etmek ise, cehaletin en bariz tecellisi demektir.

Unutmamak gerekir ki, Pascal’ın da belirttiği gibi; “*insan kendisini yok edebilecek, kâinattan daha asildir*”⁴⁴. Bu asaletli ve cüretkâr olmanın ödülü olarak, tarih insanın yüzüne gülmektedir. Sebep ve sonuç ilişkisini doğru manada kullanacak olursak bu yüze gülme hiç dinmeyecektir.

KAYNAKLAR

- AÇIKGÖZ, K. Ü. 1995: “Tarih Derslerinde Öğrencileri Güdüleme Stratejileri”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1Ekim 1994 Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.313-329.
- ARSLAN, A. 1983: “İbn-i Haldun ve Tarih”, **E.Ü.E.F., Tarih İncelemeleri Dergisi**, I, İzmir: s. 9-30.
- BANKS, J. A.1973: **Teaching Strategies for the Social Studies, Reading Mass:** Addison-Wesley Publishing.
- BAŞAR, H. 1999: *Sınıf Yönetimi*, İstanbul: MEB.
- BEHAR, B. E. 1995: “Tarih Öğretiminde Türk Dünyası”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1Ekim 1994 Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 196-211.

⁴³ ÖZBARAN, S. 1997: s. 11.

⁴⁴ DURANT, A. 1983: s. 89.

- BİLİCİ, L. 1995: “İlkokul Ders Kitaplarında Tarih Bilgileri ve İlkokul Çocuğu”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1Ekim 1994 Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 359-367.
- CARR, E. H. 2002: **Tarih Nedir?** İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇİZAKÇA, M. 1995: “Ortaöğretim Tarih Öğretiminde İçerik Yenilenmesi”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1Ekim 1994 Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 228-232.
- DAVIES, L.-MARSHALL, M. 1991: “Preparing to Teach About Causation”, **Teaching History**, s. 18-22.
- DEMİRCİOĞLU, İ. 2002: “Öğretim Stratejileri” (Ed: C.Öztürk, D. Dilek), **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Ankara: Pegem A.
- DİLEK, D. 2001: **Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi**, Ankara: Pegem A.
- DURANT, A. ve Will. 1983: **Tarih Üzerine**, (Çev. Hüseyin Zamantılı), İstanbul: Hülbe Yayınları.
- ERDEN, M. (tarihsiz), **Sosyal Bilgiler Öğretimi**, Ankara: Alkım Yayınevi.
- ERPULAT, D. E. 1995: “Tarih Ders Kitaplarında Tarih Bilinci: ABD Modeli”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 255-272.
- ERTÜRK, B. E. 1995: “Türkiye’de Ortaokul 1. Sınıf (6. Sınıf) Düzeyinde Tarih Öğretimi ve İlgili Kitapların Kıyaslamalı Eleştirisi”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 233-254.
- HEDGES, L. ve diğerleri, 1996: **Her Yönüyle Öğretmen Olabilme**, Ankara: MEB.
- HESAPÇIOĞLU, M. 1992: **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- KABAPINAR, Y. 1995: “Kredili Sistem ve Lise Tarih Kitapları”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 212-227.
- KÖSTÜKLÜ, N. 1999: **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**, Konya, Günay Ofset
- KÜTÜKOĞLU, M. 1997: **Tarih Araştırmalarında Usul**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- MEMİŞ, E. 1989: **Tarih Metodolojisi**, Konya.
- MEMİŞ, E. 2002: **Genel Tarih**, Konya: Gündüz Yayıncılık.
- MİLAS, H. 1995: “Türkiye’de Etnosantrik Tarihçiliğin Pratik Sonuçları”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 123-132.
- ORTAYLI, İ. 1995: “Tarih Öğretimi İçin Yazılacak Kitaba İlişkin Sorunlar”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.43-51.
- ÖZBARAN, S. 1983: “Tarihçi ve Toplum”, **E.Ü.E.F. Tarih İncelemeleri Dergisi**, I, İzmir: s. 1-7.
- ÖZBARAN, S.1987: “Tarihin Alanı ve Yöntemi Üzerine Son Gelişmeler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, III, İzmir: s. 1-11.
- ÖZBARAN, S. 1997: **Tarih, Tarihçi ve Toplum**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt

Yayınları.

- ÖZÇELİK, İ. 2001: **Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler**, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, C. OTLUOĞLU, R. 2002: **Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller**, Ankara: Pegem A.
- RUBY, C. 1991: Tarih Nedir?, (Çev. Bahaeddin Yedişıldız), **Bellekten**, C. LV. S. 2/3, Ankara: s. 579-586.
- SAKAOĞLU, N. 1995: “İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 135-144.
- SOMERSAN, S. 1995: “Sözlü Tarih, Araştırmacılık ve Tarih Yazımına Katılım”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 368-379.
- ŞAHİN, H. 1992: **Ders Notları**, Erzurum: Mega Ofset.
- TİMUÇİN, A. 1995: “Doğru Bilinç Oluşturmakta Tarih Eğitiminin Önemi”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 55-61.
- YEL, S. 2001: “Hayat Bilgisi Dersinde Kullanılan Öğretim Yöntemleri ve Materyaller”, (Ed:L. Küçükahmet), **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu: Hayat Bilgisi 1-3**, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- YILDIRIM R.1995: “Tarih Ders Kitaplarında Anadolu Uygarlıkları”, **Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 29 Eylül-1 Ekim 1994, Buca Sempozyumu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 161-166.
- www. eğitim. aku. edu. tr/ metod02. htm (Özdaş, Ali. **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, İstanbul: 1997.)